

HASUDER / 2010

RAPOR

**T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI
BÜNYESİNDE (ALANDA) ÇALIŞAN
HALK SAĞLIĞI UZMANLARI
ENVANTERİ**

Ocak 2017

***HALK SAĞLIĞI UZMANLARI DERNEĞİ (HASUDER)
SAĞLIK POLİTİKALARI VE İSTİHDAM ÇALIŞMA GRUBU adına***

**Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Erhan Eser**

Sağlık Bakanlığında Görev Yapan Halk Sağlığı Uzmanları görev dağılımı Envanteri ,2016 özet bulgular.

Yöntem:

HASUDER Sağlık Politikaları ve İstihdam Çalışma grubu adına Prof. Dr. Erhan Eser başkanlığında yapılan bu çalışmadan, iller düzeyinde Sağlık Bakanlığında Görev Yapan Halk Sağlığı Uzmanları görev dağılımı ile ilgili olarak Sağlık Bakanlığına yapılan resmi başvuruya yanıt alınamaması üzerine il araştırma yapılarak aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Bulgular:

Türkiye'nin 81 ilinden 67'sinde Sağlık Bakanlığı teşkilatında en az bir Halk Sağlığı uzmanı görev yapmaktadır. Uzman bulunmayan il sayısı 14'dür (Halk Sağlığı uzmanı bulunmayan iller : Amasya, Çankırı, Gümüşhane, Kastamonu, Kırşehir, Muş, Niğde, Ordu, Siirt, Sinop, Bayburt, Karaman ve Kırıkkale'dir) Bilgisine ulaşılmış olan 285 Halk Sağlığı uzmanının Sağlık Bakanlığı Merkez veya taşra teşkilatında görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bağımsız İşyeri hekimliği ve kendi adına serbest çalışanlarla yapanlarla bu sayı 290 olmuştur. Bu 290 uzmandan 36'sının hangi görevde buldukları bilgisine ulaşılamamıştır.

Sağlık bakanlığı bünyesinde görev yapan halk sağlığı uzmanlarının %11.1'i Bakanlık merkez teşkilatında görev yapmaktadır (n= 28) Bu uzmanlardan sadece birisi Kurum Başkan yardımcısı (akademisyen kökenlidir) ikisi de daire başkanı olarak görev yapmakta, geri kalan 25 uzman yönetici görevi almaksızın uzman olarak görev yapmaktadırlar. Halk Sağlığı uzmanlarının bakanlık merkez teşkilatında yönetici olarak istihdam edilme oranı % 10.7'dir.

Taşra teşkilatında Halk Sağlığı müdürlüğü / il Sağlık müdürlüğü merkez birimlerinde görev yapan 69 Halk Sağlığı uzmanının sadece 3'ü il Halk Sağlığı Müdürü olarak görev yaparken, 14'ü İl Sağlık veya Halk Sağlığı müdür yardımcısı; 8'i şube müdürü; 45'i ise şube doktoru olarak görev yapmaktadır. Halk Sağlığı uzmanlarının ildeki merkez birimlerinde yönetici olarak istihdam edilme oranı % 35.7'dir.

İllerde müdürlük merkez birimleri dışında görev alan 134 Halk Sağlığı uzmanının 48'i TSM başkanı, birisi Halk Sağlığı Lab. Müdürü olarak istihdam edilirken, bu birimlerden yönetici olarak görev yapma oranı %35.8 olmuştur. Halk sağlığı uzmanlarından ikisi hastane yöneticisi olarak görev yapmaktadırlar.

Bir bütün olarak, görev yerleşimi bilinen ve kendi hesabına aile hekimi ve işyeri hekimi olarak çalışanlar dışında kalan 235 Halk Sağlığı uzmanlarının sadece % 33.1'i Sağlık Bakanlığı teşkilatında yönetici olarak istihdam edilirken geri kalan % 66.9'una kısıtlı yetkide bile olsa herhangi bir yöneticilik görevi verilmemiştir. Toplam sayıya görevi bilinmeyen 39 uzman da eklendiğinde ortaya çıkan 274 uzmanın % 28.5'i yönetici olarak istihdam edildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Türkiye'de Sağlık Bakanlığında Görev Yapan Halk Sağlığı Uzmanlarının görev dağılımı (Göreve uygunluk yüzde hesaplamalarında alınan payda 238 uzmandır)

Çalışılan Birim ve ünvan	Sayı	%
Bakanlık merkez birimlerinde yönetici **	3	1.26
<i>Bakanlık sube doktoru</i>	25	10.50
Bakanlık merkez teşkilatı toplamı	28	*11.76
il HS md / İl Sağlık Md.	4	1,68
il HS md yrd	13	5,46
il Sag md yrd	1	0.42
il sb md	8	3,36
<i>İl Mudurluk sb doktoru</i>	44	18,49
İl Sağlık/Halk Sağlık Müdürlüğü Toplam	69	*29.00
TSM baskani	49	20,59
HSM baskani	1	0.42
<i>TSM doktoru</i>	81	34.03
<i>SB adına isyeri hekimi</i>	4	1,68
TSM/HSM toplam	135	*56.72
HS lab mudur	1	0.42
<i>HS lab hekimi</i>	2	0.84
HS lab toplam	3	*1.26
Hastane yöneticisi	2	0.84
Aile hekimi	11	4.32
İşyeri hekimi	1	0.36
Diğer	1	0.36
Değili toplam	13	4.92
Bilinmeyen	52	19.13
Görevi bilinenlerin Toplamı	254	***87.6
Toplam	290	100.0

* Görevi bilinenler içinde birimde çalışanların yüzdesi

** Bakan, müsteşar ve yardımcısı, Kurum Bsk, yardımcısı veya Genel Md veya yardımcısı; Daire Başkanı, şb md.

***Toplam içinde bilinmeyen yüzdesi

290-52 = 238 (Göreve uygunluk yüzde hesaplamalarında alınan payda değer)

HALK SAĞLIĞI UZMANLARI DERNEĞİ (HASUDER)
SAĞLIK POLİTİKALARI VE İSTİHDAM ÇALIŞMA GRUBU
SAĞLIK BAKANLIĞI BÜNYESİNDE (ALANDA) ÇALIŞAN
HALK SAĞLIĞI UZMANLARI ENVANTERİ RAPORU

ARTALAN:

Halk Sağlığı bilimi 20. yy'ın başında, örgütlü çabalarla ve toplumun, toplum içindeki organize yapıların tercihleri doğrultusunda sağlık sorunlarının önlenmesi, ömrün uzatılması ve sağlığın geliştirilmesini amaçlayan bilim dalı olarak tanımlanmıştır (Winslow, 1920). Last'a göre ise Halk sağlığı: toplumun sağlık düzeyinin her yönden geliştirilmesi için gerekli olan bilim, beceri ve inancın bir bileşimidir (Maxy-Rosenau-Last 1992). Halk Sağlığı uzmanlığının 3 temel alanı, Epidemiyoloji, İstatistik ve Sağlık Yönetimi-Sağlık Hizmetleri'dir. Halk Sağlığı bilimi, sağlığın genel belirleyicilerine olan toplumsal müdahaleye ve sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesine katkı sağlayarak toplumun sağlık düzeyinin iyileştirilmesi sürecinde bizzat görev alır. Bunu, sunulmakta olan sağlık hizmetlerini değerlendirerek; toplum ve toplumu destekleyen diğer unsurlar ve sağlık profesyonellerin gerçek gereksinimlerini araştırarak; en uygun müdahalenin ne olduğunu belirleyerek; kaynaklar üzerinde etkili olan diğer faktörleri ortaya koyarak ve uygun ve gerekli olan değişiklikleri hayata geçirerek yapar. Halk Sağlığı Uzmanı ayrıca, toplum içinde önerilen müdahalelerin etkililiğini, bu müdahalenin amaçları ne ölçüde karşılayıp karşılayamayacağını ve sağlık hizmetlerinin planlanması ve sunumundaki karar mekanizmalarını destekler ve katkıda bulunur (David Pencheon 2001; Sarah Smith, 2006).

Halk Sağlığı geleceğin en önemli bilim dallarından birisi olacaktır çünkü: Toplumun sağlık düzeyini korumaya ve geliştirmeye çalışmakta (salgınları, kazaları vb önlemeye çalışıyor); sağlık hizmetlerinin örgütlenmesini sağlamakta ve insanların yaşam süresini uzatmaya (hastalıkları ve ölümleri azaltmaya) çalışmaktadır.

Halk Sağlığı uzmanlığının sayılan bu geleneksel ve iyi tanımlanmış işlevlerine, küresel dönüşüm ile birlikte son 30 yıldır, dünyada hızla derinleşen sağlıkta eşitsizliklere yönelik topluma dayalı politikaları hayata geçirmek de eklenmiştir (WHO, 2003).

Genel olarak Tıpta uzmanlık mevzuat metinleri (Tababet Uzmanlık Tüzüğü, Tıpta Uzmanlık Tüzüğü, Tıpta ve Diş Hekimliğinde Uzmanlık Yönetmeliği) gereğince uzmanlık unvanı alan Halk Sağlığı Uzmanlarının görev tanımı, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği tarafından özetle şöyle yapılmaktadır: "Halk Sağlığı uzmanı, toplumun sağlık düzeyini, var olan ve gelişebilecek sorunlarını, bu sorunların nedenlerini ve toplumun sağlık gereksinimlerini bilimsel teknikler kullanılarak saptar; Halk Sağlığı politikaları geliştirerek çözümler üretir; Halk Sağlığı programlarının kontrol ve değerlendirmelerini yapar, bu programların yürütülmesinde görev alır ve sağlık hizmetlerinin her kademesinde yöneticilik yapar" (HASUDER, 2002).

Halk Sağlığı Uzmanının kamuda istihdam edilmek üzere yetiştirildiği bu tanımdan da anlaşılmalıdır. Bu çerçevede Sağlık Bakanlığı yönetim birimleri Halk Sağlığı Uzmanının doğal çalışma alanıdır. Aksi uygulama milli kaynak kaybı anlamına gelecektir. HASUDER'nin 2003 yılında gerçekleştirdiği 1. Halk Sağlığı Uzmanları İstihdam Envanterinde, Sağlık Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatında 176 Halk Sağlığı profesyonelinin ve bunların içinde de 95 Halk Sağlığı Uzmanının görev yapmakta olduğu belirlenmişti. 2003 yılında Sağlık Bakanlığı merkez örgütlenmesinde 13, İl Sağlık Müdürlükleri merkez birimlerinde (müdür, müdür yardımcısı, şube müdürü, şube/birim doktoru) ise 27 Halk Sağlığı Uzmanı çalışmaktaydı. 2003 yılı envanter çalışmasında Sağlık Bakanlığı bünyesinde çalışan Halk Sağlığı Uzmanlarının % 49,5'inin kaba bir değerlendirmeye (Sağlık Ocağı, Hastane ve AÇSAP merkezi gibi) "görev tanımına uygun olmayan" birimlerde çalıştığı ortaya konmuştu. 2003 envanterinde Halk Sağlığı Uzmanı Sağlık Bakanlığı yönetici kadrolarındaki istihdamı yeterince ortaya konamamış olmakla birlikte kesin olmayan verilere dayanarak bu oranın %22 olduğu belirtilmişti.

Halk Sağlığı uzmanlık eğitimi alanların kamu sağlık örgütlenmesinde ve özellikle Sağlık Bakanlığı örgütünde uygun birimlerde istihdamı konusunda bir yetersizlik yaşandığı uzun süredir bilinen bir durumdur. Konu çeşitli fırsatlarla ilgililere iletilmiştir. Ancak bu güne dek bu talepler niceliksel verilere dayandırılmamış olduğundan konunun önemi başta Sağlık Bakanlığı yöneticileri olmak üzere kamu yönetim birimlerine yeterince aktarılamamıştır.

AMAÇ:

Halk sağlığı uzmanlarının etkin ve verimli olarak çalıştırılması ve özlük haklarının izlenmesi ve korunmasını amaçlayan HASUDER tarafından yürütölen bu istihdam envanteri, Tababet Uzmanlık Tüzüğü ya da Tıpta Uzmanlık Tüzüğü gereğinde Halk Sağlığı Uzmanı unvanı almış olan ve Sağlık Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatında görev yapmakta olan Halk Sağlığı Uzmanlarının öлке çapındaki dağılımının ve görev unvanlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

GEREÇ-YÖNTEM:

Bu envanterin veri kaynaklarını:

- 1- HASUDER tarafından Sağlık Bakanlığına resmen yapılan talep sonucu Bakanlıktan sağlanan 81 il verisi
- 2- HASUDER Sağlık Politikaları ve İstihdam Çalışma grubu proje görevlileri tarafından yapılan saha çalışmasında 48 ilden gönüllü Halk Sağlığı uzmanlarının sağladığı veriler

oluşturmaktadır. Sağlık Bakanlığından Temmuz 2010 döneminde alınan veriler ve sahadan (48 ildeki halk sağlığı uzmanlarından) gelen (Mayıs – Ekim 2010) veriler birleştirilmiştir. Toplanan bu verilerin kimi iller için eksiklikler içermesi beklenen bir durumdur ancak bu eksikliklerin raporun genelini etkileyecek boyutta olmadığı tahmin edilmektedir.

BULGULAR:

Sağlık Bakanlığı bünyesinde görev yapan 175 Halk Sağlığı Uzmanı olduğu görülmektedir. 9 ilde Halk Sağlığı uzmanı bulunmamakta, 21 İl Sağlık Müdürlüğü merkez birimlerinde Halk Sağlığı uzmanı çalışmamaktadır.

Halk Sağlığı uzmanlarından;

- 16 uzman doktor (%9,1) geçici ya da sürekli kadrolarda Sağlık Bakanlığı Merkez teşkilatında,
- 85 uzman doktor (%48,6) İl Sağlık Müdürlükleri merkez birimlerinde (müdür, müdür yardımcısı, şube müdürü, şube/birim doktoru),
- 26 uzman (%14,9) Toplum Sağlığı Merkezi ya da Sağlık Grup Başkanlığı'nda,
- 20 uzman doktor (%11,4) AÇSAP merkezlerinde,
- 14 uzman doktor (%8,0) Devlet Hastanelerinde,
- 7 uzman doktor (%4,0) Halk Sağlığı laboratuvarında veya Bölge Hıfzıssıhha Laboratuvarında,
- 1 uzman doktor verem savaş dispanserinde,
- 2 uzman doktor sağlık ocağında
- 4 uzman doktor Aile Hekimi olarak görev yapmaktadır.

Sağlık Bakanlığı kadrolarında çalışan Halk Sağlığı uzmanlarının kaba bir değerlendirme ile (2003 raporundaki standardı koruyarak) % 23,4'ünün görev tanımına uygun olmayan birimlerde çalıştıkları izlenmektedir (Tablo 1). Bu oran 2003 envanterinde %49,5 olarak belirlenmişti. Bu değerlendirmeye göre geçen 7 yıl süresinde bir gelişme gözlenmektedir.

Tablo 1. Sağlık Bakanlığı bünyesinde görev yapan halk sağlığı uzmanlarının çalıştıkları birimlere göre dağılımı, 2010 Türkiye.

	Sayı	Yüzde
Görev tanımına uygun olmayan birim		
AÇSAP merkezi	20	11,4
Hastane	14	8,0
Sağlık ocağı/VSD	3	1,7
Aile Sağlığı Birimi	4	2,3
Ara toplam	41	23,4
Görev tanımına uygun olan birim		
Sağlık Bakanlığı Merkez	16	9,1
Sağlık Müdürlüğü Merkez	86	48,6
Sağlık Grup Başkanlığı / TSM	26	14,9
Halk Sağlığı Laboratuvarı	7	4,0
Ara toplam	135	76,6
Toplam	176	100,0

Sağlık Bakanlığı Merkez teşkilatında kadrolu veya geçici görevli olarak görev yapan 16 Halk Sağlığı uzmanı içinde 4 uzmanın yönetici unvanında çalıştıkları anlaşılmaktadır. Geri kalan 12 uzmanın şube doktoru vb. olarak görev yaptıkları izlenmektedir. Eldeki diğer verilere göre, sadece 3 ilde İl Sağlık Müdürü Halk Sağlığı Uzmanı'dır. Bunlardan birinin de aslen üniversite kadrosunda olduğu saptanmıştır.

İl Sağlık Müdürlükleri merkez birimlerinde görev yapan halk sağlığı uzmanlarının,

- % 2.3'ü (2 uzman) Sağlık Müdürü
- % 10.5'i (9 uzman) Sağlık Müdür Yardımcısı
- %23.3'ü (20 uzman) Şube Müdürü
- %63.9'u (55 uzman) şube/birim doktoru

olarak çalışmaktadırlar. Toplam olarak İl Sağlık Müdürlüğü merkez birimlerde çalışan Halk Sağlığı uzmanlarının ancak %36,1'i yöneticilik yapmaktadır. İl Sağlık Müdürlüğü merkez birimlerde çalışan Halk Sağlığı uzmanlarının geri kalan %63,9'una Bakanlık tarafından yönetici olarak görev verilmediği anlaşılmaktadır.

Sağlık bakanlığı verilerinde Toplum Sağlığı Merkezleri/Sağlık Grup Başkanlığı'nda görev yapan Halk Sağlığı Uzmanlarının ne kadarının Toplum Sağlığı Merkezi sorumlu hekimi ya da Sağlık Grup Başkanı olarak görev yaptığı bilgisi yoktur. Ancak 48 ilden gelen saha verisine göre Toplum Sağlığı Merkezi'nde görev yapan 8 Halk Sağlığı Uzmanından 6'sı sorumlu hekimidir. Sağlık Grup Başkanlığında çalışan 3 Halk Sağlığı Uzmanı da Sağlık Grup Başkanıdır. AÇSAP merkezinde çalışan 2 uzmandan biri sorumlu hekimidir. Buna göre,

Toplum Sağlığı Merkezi sorumlu hekimi ya da Sağlık Grup Başkanı olarak görev yapan 9 uzman, bu birimlerde görev yapan toplam 26 uzmanın yaklaşık üçte birini (%34,6) oluşturmaktadır. TSM/SBG birimlerinde de Halk Sağlığı uzmanlarının geri kalan %65,4'üne yönetici olarak görev verilmemiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Sağlık Bakanlığı kadrolarında görev yapan 176 Halk Sağlığı uzmanının içinde toplam 44 Halk Sağlığı Uzmanının (%25,0) yönetici pozisyonunda görevlendirildikleri anlaşılmaktadır (SB merkez teşkilatta 4, İl Sağlık Müdürlükleri merkez birimlerinde 31, Toplum Sağlığı Merkezleri/Sağlık Grup Başkanlığı'nda 9 uzman). Geri kalan %75,0'inin yönetici olarak göreve layık bulunmamış ya da uygun görevlerde istihdam edilmemiş uzman doktorlar oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Sağlık Bakanlığı bünyesinde görev yapan halk sağlığı uzmanlarının çalıştıkları birime ve bu birimde yönetici olma durumuna göre dağılımı, 2010 Türkiye.

Görev yapılan birim	Sayı (yönetici / diğer)	Yüzde*
Sağlık Bakanlığı Merkez Teşkilatı	4 / 16	25,0
Sağlık Bakanlığı Taşra Teşkilatı		
İl Sağlık Müdürlükleri merkez birimleri	31 / 86	36,0
Diğer	9 / 74	12,2
Türkiye Geneli	44 / 176	25,0

*Satır yüzdesi

SONUÇ:

Bu envanter çalışmasının temel n bulgularını şöyle özetlemek mümkündür:

1- İlk envanter çalışmasından (2003) bu yana Sağlık Bakanlığında istihdam edilen Halk Sağlığı Uzmanı sayısı yaklaşık 2 kat artmıştır (95 – 176).

2- İlk envanterde Halk Sağlığı Uzmanlarının Sağlık Bakanlığı bünyesindeki istihdamı ile ilgili olarak en düşük değerlendirme ıtası olarak konulan uygun birimde istihdam edilme kriterinde belirgin bir düzelme izlenmektedir. Bu oran % 51,5'den % 76,6'ya çıkmıştır. Ancak yine de her 4 Halk Sağlığı uzmanından birisi potansiyel olarak hiçbir faaliyet gösteremeyecekleri alanlarda çalışmaktadır.

3- Sağlık Bakanlığının Halk Sağlığı uzmanı istihdamında belirgin bir politikasının olmadığı izlenimi edinilmiştir. Bunun en önemli kanıtı Türkiye'nin 9 ilinde ve daha da önemlisi 21 İl Sağlık Müdürlüğü bünyesinde hiç Halk Sağlığı uzmanı bulunmamasıdır.

4- HS uzmanlarının nitelikli istihdamı açısından göreceli çok daha değerli bir gösterge olarak kullanılan "yönetici" görevi ile istihdama bakıldığında Halk Sağlığı uzmanlarının Sağlık Bakanlığı bünyesinde son derecede verimsiz olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Çalıştırılan her 4 uzmandan ne herhangi bir yönetici görev ve yetkisi verilmemiştir. Bu uzmanlar, eğitim açısından kendilerinden çok daha az donanımlı yöneticiler altında çalışmaktadırlar.

5- Halk Sağlığı uzmanlarının Sağlık Bakanlığı bünyesinde kadrolu yönetici olarak çalışmaları ile ilgili olarak kesin bir bilgiye ulaşılammıştır. Asıl değerlendirilmesi gereken ölçüt budur. Sağlık Bakanlığı'nın katkılarıyla bu ölçüt de değerlendirilmelidir.

ÖNERİLER:

1. Halk Sağlığı uzmanlarının temel istihdam alanı olan kamudaki istihdamı bundan sonra da bütün kurumların verecekleri destekle yakından izlenmelidir. Sağlık Bakanlığında görev yerleri, görev ünvanları ve bunların asaleten mi vekaleten mi olduğuna ilişkin veriler güncellenmelidir. HASUDER tarafından tüm il sağlık müdürlüklerinden yazı ile güncel bilgi istenerek toplam nicelik ve nitelik verisine ulaşılması mümkün olabilir. Halk Sağlığı alanında lisansüstü eğitim almış hekimlerin de bu istihdamdaki konumları yakından izlenmeli ve bu kişilerle ilgili olarak da özlük hakları düzenlemelerine gidilmelidir.
2. Her ilde en az bir halk sağlığı uzmanı olacak biçimde atamalar devam etmelidir.
3. Kadro dağılım cetvelinde il sağlık müdürlüğü yöneticilerinin en azından "*tercihen*" Halk Sağlığı Uzmanı olacağı ibaresi eklenmelidir.
4. Halk sağlığı uzmanları Sağlık Müdürlükleri merkez birimlerinde yönetici konumda görevlendirilmelidir. Bu görevlendirme İl'e bırakılmadan Bakanlık tarafından yapılmalı ya da İlde uygulanma durumu takip edilmelidir. İl düzeyinde Halk Sağlığı uzmanından yönetici olarak en çok yararlanılabilecek birim İl Sağlık Müdürlüğü Merkez birimleridir, Toplum Sağlığı Merkezleri önem sırasına göre daha sonra gelir.

KAYNAKLAR

David Pencheon; Guest, Charles; Melzer, David; Gray, JA Muir. Oxford Handbook of Public Health Practice. Oxford University Press 2001.

HASUDER, Halk Sağlığı/Toplum Hekimliği Uzmanlığı, Meslek Tanımı Bilgi Ve Beceri Listesi. 2002, Ankara.

Maxy-Rosenau-Last. Public Health and Preventive Medicine. 13th ed. / etitörler: Last JM, Wallace RB., Appleton-Lange, 1992.

Sarah Smith; Sinclair, Don; Raine, Rosalind; Reeves, Barnarby. Health Care Evaluation (Understanding Public Health). Open University Press 2006.

WHO, The Solid Facts: Social Determinants of Health, edited by Richard Wilkinson and Michael Marmot, WHO, 2003.

Winslow C.-E. A., "The Untilled Fields of Public Health," Science, n.s. 51 (1920), p. 23